

JANCSÁK CSABA

A globalizáció és a változó magyar oktatási rendszer az új évezredben

Bevezetesként szeretném bemutatni a globalizáció megjelölési formáit, a születőben lévő világtársadalom sajátosságait, majd rátérünk arra, hogy mindezek milyen kihívások elé állítják az oktatási szcenárió aktorait, azaz miképpen alakítják át a magyar oktatási rendszert.

Az első példa a globalizációt láttató események közül, amit talán így nevezhetünk a legjobban, hogy 'a visszarendeződés Titanicjának jéghegye'. Mindannyian emlékszünk arra, hogy az 1991. augusztusi puccskíséret idején Borisz Jelcin Oroszország elnöke egy páncélos járművön mondott beszédet Moszkva és Oroszország népéhez. E beszéd megakadályozta a gorbacsovi Szovjetunió politikai visszarendeződését, a reformok ellenzőinek hatalomátvételét és még azon év decemberében Jelcin – oldalán az ukrán és a fehérorosz elnökkel – bejelentette a Szovjetunió végét. A történelmi tényen túl ezen esemény jelentőségét másfelől az is adja, hogy minderről nem a szovjet állami televízió számolt be, hanem a CNN. A CNN-en keresztül tudták meg az egykori Szovjetuniónak a volt állampolgárai, hogy a leendő elnökük hogyan áll ehhez a 'bársonyos forradalomhoz'. E példa jól szemlélteti az információk globalizációját (Beck 2005), mely – mint tudjuk – az elmúlt két évtized információtechnológiai fejlődésének eredménye. E globalizáció-fajta leggyakoribb közvetítői az Internet, a műholdas televíziózás és a mobiltelefonía.

A második globalizáció típus a legismertebb talán számunkra, hiszen ezzel a második világháború után nem sokkal már találkozott az európai lakosság. E globalizáció-fajta, az ökológiai globalizáció, a világméretű környezetszennyezésben érhető tetten. Szintén Beck számol be arról, hogy már az 1960-as években találtak az Északi sarkon olyan pingvineket, amiknek szervezetében nagy koncentrációjú ipari

méreg volt. De itt a déli országrészen példaként nem kerülhető meg a 2000. január 31-én történt tiszai ciánszennyezés katasztrófája sem, mely esemény hosszú évekre hatással bír a folyó élővilágára. A tiszai ciánszennyezés hat évvel ezelőtt három országban több mint ezer tonna hal pusztulását okozta.

A harmadik az úgynevezett gazdasági-pénzügyi globalizáció, melynek legjobb példáit azok a hackerek szolgáltatják, akik a világ valamely (bármely) pontjáról képesek tönkretenni egy kisebb méretű és gazdaságilag labilisabb államot meg-nem-engedett pénzügyi műveletekkel. De maradjunk egy magyarországi példánál. Mindannyian emlékszünk arra, amikor a Nemzeti Bank elnöke arról számolt be, hogy Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozása után rövid időn belül a Forintot ért több támadást is el kellett hártaniuk.

A következő a frankfurti légiirányító kisasszonynak az esete. Ha valaki a frankfurti repülőtéren mondjuk este hét előtt kíván felszállni a gépre, akkor a beszállásra invitálás esetén egy kellemes női hangot hall. Ez a kisasszony, akinek a hangját halljuk, Kaliforniából beszél a frankfurti utasokhoz. Ugyanis a pótlékok kifizetése végett a frankfurti repülőtér légi irányítását hat óra után Kaliforniából vezérlik. Ez a termelésnek a globalizációja, avagy a munkaszervezési globalizáció. (Beck 2005)

Az utolsó ilyen globalizáció típus, melyet rögvest egy példával ilusztrálnék is, a kulturális globalizáció. Az elmúlt év nyarán tíz- és százmilliók dúdoltak egy dalt, melynek szövegét csak egy részük értette. Nyilvánvalóan azon túl, hogy az éjjelnappali sugárzás következtében, a tömegmédiák szinte belekalapálták a hallójáratokba az egyébként igen egyszerű hangsort, valami mégiscsak volt benne, ami dúdolhatóvá-szerethetővé tette. Maga a dal egy moldáviai román népdal, a „Szerelem a hársfák alatt” felmelegített, újrakevert, megdiszkósított, tehát az angol-szász zenei divatnak hódoló világ közízlése számára befogadhatóvá tett változata volt, melyből a francia zeneipar európai slágert konstruált.

A következőkben arról szeretnék beszélni, hogy min alapszik tulajdonképpen a globalizációnak a hatalma? Gyűjtsük össze ezeket a tényezőket. Az első az, hogy a munkahelyeket oda tudják exportálni, ahol az a költség-haszon számítás alapján a leggazdaságosabb, a legjobban megéri az adott multinacionális vállalatnak. (Beck 2005) Tehát egész egyszerűen oda viszi a termelést, ahol a legnagyobb adókedvezményt, vagy a legna-

gyobb munkahelyteremtő támogatást kapja, a legolcsóbb a munkaerő, és ahol a járulékos költségek, úgymint az esetleges környezetkárosítás, a biztosítás, a védelem (biztonság) költségei a legalacsonyabbak.

A második: a termékeket és a szolgáltatásokat szétdarabolják. (Beck 2005) Van egy skandináv áruházlánc, melynek termékét megvásárolva, az összeszereléskor a figyelmes vevő érdekes dolgot tapasztalhat. Az ajtót azt maguk gyártják, az összes többi részt másutt: az úgynevezett korpuszt Romániában, a zárat, a pántot és a csavarokat Indonéziában, Kínában, Vietnámban, stb. Aki ezt a szekrényt megvásárolja, az otthon maga csavarozza össze a (vég)terméket. Ez maga a cég filozófiájával azonos, amely a szlogen szintjén úgy jelenik meg, hogy mi ettől vagyunk olcsóbbak, hogy te szereled össze. E termékek esetében az ideológiakovácsolás létrehozta a globalizáció ezen sajátosságának egy megoldását, az összeszerelés megszervezésének problematikája alóli kibújást, hiszen azt elvégzi maga a vásárló, ezért olcsóbb (hisszük?) a termék. Vannak, akik, ha elmennek vásárolni egy ábécé áruházba, nézik-keresik az 599-es kódot, hogy magyar-e a termék. De egyáltalán nem biztos, hogy az a 'magyar' termék, magyar tulajdonú cég terméke. Engedjék, hogy folytatva ezt, egy újabb személyes példát mondjak. A piacon forog egy „Betyár falatok” nevű kolbász, mely „eredeti hungarikum recept alapján” készült, 400-as kóddal, tehát valahol a németajkú területeken.

A harmadik ilyen hatalmi sajátossága a globalizációnak az, hogy az úgynevezett nemzetállamokat megszünteti, amikor a nemzetállamok országhatárai légiessé válnak (Giddens 2004), ugyanis a gazdasági tranzakciók és az ezeket megelőző-támogató döntések átlélik a nemzetállamok politikai rendszereinek (országgyűlések, kormányok) kereteit. Ugyanakkor – mint korábbi példákban láttuk, sőt mint kelet-középeurópai poszt-kommunista államok polgárai magunk is tapasztaljuk – ki is játsszák a nemzetállamokat egymás ellen. („Nem adsz kedvezményt? Akkor viszem a szomszédodba!”) A nemzetállam – mint tudjuk – Európában jellemzően többnyire a XIX. században (de ugyanakkor egyes európai területeken a XX. század első felében) létrejött, fizikailag jól körülhatárolható, továbbá úgynevezett nemzeti identitással rendelkező többségi lakosság által alkotott geopolitikai egység. Az egységes nemzet modellje komoly átalakuláson esett át a XX. század utolsó évtizedeiben. A nemzetállam számára az új információs és logisztikai technológiák valamint a nemzetközi ke-

reskedelem liberalizációja új kihívásokat hordoztak. Mindennek az az eredménye, hogy gyakorlatilag megszűnnek a határok. Mindeközben jogi síkra korlátozzák az állam közbeavatkozását, kontrolláló szerepét, ám a nemzetközi jogok (a kollíziós normák által) rendszerint a belső jogokkal szemben elsőbbséget élveznek. (Krulic 1999, idézi Kakasy 2000) A nemzeti szuverenitás korlátozását leginkább az európai piacok harmonizációja, a munkaerő szabad áramlása, a (felső)iskolai végzettségek kompatibilitása, a bevándorlási jogok alakulása, és az Euro bevezetése jelentik a mai EU-szkeptikus európai közvélemény számára (Vincent-Abitbol Coureaux 1999, idézi Kakasy 2000). A nemzetek fölötti Európát kívánók, valamint a szuverenitáshoz ragaszkodók közötti viták mára sem jutottak dűlőre. Azt konstatálhatjuk, hogy napjainkban maga a beruházás (a termelés), továbbá az adózás, és tulajdonosok élete más és más területekre tevődik. Másutt történik a termelés, egy másik helyen történik az adózás, és az üzleti haszon élvezői egy harmadik helyen élnek. Ez egy újabb olyan tényező, amely azt bizonyítja számunkra, hogy a globalizációnak a működtetése a parlamenteken, az országhatárokon, az államokon kívülről és fölülről történik.

Hogyan ragadhatjuk meg a globalizáció kezdeteit? Valamikor a hatvanas évektől kezdődően az úgynevezett 'nagy beszélyek' korának vége szakadt. (Pethő 2007) A véget érő a korszakot Európában a hagyományok, normák, morális értékrend, vallásos hit által körülhatárolt értékvilág jellemezte. Az úgynevezett horizontális (közösségi) szolidaritás korszakának lezárulása a paternalista jóléti államnak és az individualizációnak a megjelenésével együtt kezdődött. A hatvanas évektől kezdve a fogyasztói társadalom kitereltyesedésével minden szolidaritási, kölcsönösségi bizalmi alapon működő alrendszer válságba került. Az egyén kezdett többet jelenteni, mint a közösség. A Rész fontosabbá vált az Egésznél.

Mindez az ifjúság életében az úgynevezett hagyományos kontrolltényezők (úgy mint az állam és a család) befolyásoló szerepének csökkenésével párhuzamosan történt, ezzel együtt pedig megnőtt a tömegmédiák és a kortárs csoport befolyásoló szerepe. Mindennek a legfőbb mozgatórugója a fogyasztói társadalom értékvilága volt, méghozzá az, hogy az egyéneket tudatos fogyasztónak tekintették, illetve 'annak' kezdték el 'nevelni' (Pratkanis – Aronson 2001). A kapitalizmus tehát azzal 'menti fel magát', hogy mindenki azt vásárol, amit akar, és senki

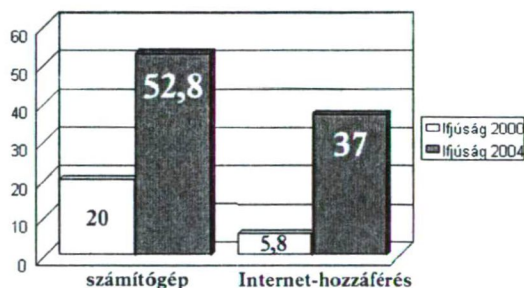
nem fogyaszt úgy, hogy azt nem szabad akaratából teszi. Persze kerülő úton, különböző manipulációs technikákkal a tömegmédián keresztül ráveszi az embereket, hogy már-már szertartásszerűen újra és újra a fogyasztás templomaihoz zárandokoljanak. A szabadság tartalma kiüresedik, majd a 'korlátlan fogyasztás' szabadságává alakul.

Ma a munkaerőpiac háromféle elvárást támaszt a fiatalok és így az oktatási rendszer felé. A legfontosabb rész: a szakismeretek magas szintű birtoklása. A második az úgynevezett nyelvi kompetenciák, az anyanyelv ismeretén kívül egy világnyelvnek – ez a globalizáció logikájából adódóan, és itt Európában a volt szocialista országoknak az Európai Unióhoz való csatlakozása után –, elsősorban az angol nyelvnek az ismerete. A harmadik, amit a munkaerőpiac elvár, az egyfajta lojalitás a cég (tulajdonosainak) céljai iránt – a cég érdekeinek feltétel nélküli kiszolgálása. A globalizáció munkaerőpiacának az emberképe nagyon jól megfigyelhető a televíziós reklámokban. A globalizáció tulajdonképpen a bárhol és bármikor bevethető testi-szellemi rabszolgákra számít. „Reggel, Budapest, esős idő; délután, London, szemerkélő eső; este New York, fagy” – és a repülőn utazó gyönyörű nőnek a frizurája ugyanolyan a világ másik felén este, mint ahogy reggel Budapestről elindult. Természetes, hogy ez a mindenütt szabadon bevethetőség nem valósulhat meg akkor, ha valakinek van otthona, családja. Mindebből logikusan következik, hogy ha „szabad” munkaerőre van szükségünk, akkor mindent, ami ezt a hagyományos értékrendet képviseli, támadás alá kell venni és át kell formálni. A tradíciók, a család, a szerelem, a barátság, a szolidaritás, vélemény szabadsága jelentését és belső tartalmát is. Egy nagyon érdekes olvasmányélményem volt a minap: a riport (természetesen napjaink pozitív hőseként ábrázolva) leírja egy lendületes menedzser hölgyről, hogy miután késő este hazamegy egy igen sikeres nap után, elnehezülve zuhan be a párnák közé, és ahogy a keze fáradtan aláhullik az ágyból, ott érzi a macskája dorombolását, de nincs ereje, hogy megsimogassa, mert nagyon fáradt. E 'modern' a nőnek hűséges társára, a háziállatra sincs ideje, „családalapításra” (!) pedig az ő „sikerorientált” (sic!) életében „gondolnia sem szabad”.

A legfőbb társadalmi problémák okát Beck „a globalitás korszakának szociálpolitikai csiki-csukijában” (Beck 2005) látja, tehát – mint említettem – abban, hogy a gazdasági fejlődés kibújik a nemzetállami politika kereteiből, ugyanakkor mindennek a következményei viszont a nemzet-

állam védőhálójában gyülemlenek fel. Emiatt persze növekszik a népszerűtlen (a jóléti állam kereteit feszegető) politikai intézkedések száma, ami miatt viszont felhalmozódnak a társadalmi elosztási konfliktusok. A közös helyzet átláthatatlanságának felismerése az erőszak, a neonacionalizmus, sőt különböző lázadások-forradalmak táptalaja lehet, az önszerveződés kényszerének felerősödése miatt. Beck szerint jelen korunk egyik legfontosabb kulcskérdése az, hogy hogyan lehet a társadalmi igazságosságot garantálni egy globális világban? De ugyanakkor elismeri, hogy erre a kérdésre a választ ma senki sem tudja. (Beck 2005) Ezt a fajta szkepszist ábrázolja az EU Ifjúsági Fehér Könyve is: „...kettősség jellemzi a fiatalok globalizációhoz való viszonyulását. Az európai fiatalok a külvilág kulturális és gazdasági hatásaira nyitott társadalmakban élnek. Referenciarendszerük a világ, és pillanatok alatt magukévá tesznek olyan termékeket, amelyek a globalizációt szimbolizálják (Mint például az Internet, a mobiltelefon. – JCs.). Az Eurobarometer 55.1 szerint a 15 és 25 év közötti korosztályon belül 1997 óta több mint kétszeresére, 21%-ról 43%-ra emelkedett azok száma, akik rendszeresen használnak számítógépet, kapcsolódnak a világhálóra, játszanak videojátékokat, stb. Egy másik jelentős adat, hogy a fiatalok 80%-a rendszeresen használ mobiltelefont.” (Fehér könyv 2001: 11) Az úgynevezett info-kommunikációs technológiák gyors terjedését mutatja be a következő ábra. Azt konstatálhatjuk, hogy a dél-alföldi fiataloknak több mint a fele (52,8%) rendelkezik számítógéppel. Kicsivel több, mint egyharmaduk (37%) Internettel is rendelkezik. Ugyanakkor ezek az arányok országos átlag alatt maradnak. (Országosan ez: számítógép 57%, Internet 43%).

A dél-alföldi fiatalok Internet és számítógép-ellátottsága (%)

A kettősség másik oldala pedig az, hogy az európai fiatalok „a társadalmi igazságosság, a nyitottság és a fenntartható fejlődés szempontjából vitatják a globalizáció számos velejáróját. Kétségeik vannak a nemzetközi intézményekkel kapcsolatban, mert ezek hozzáférhetetlenek, titokzatosnak, és a fiatalokat foglalkoztató kérdések iránt közönyösnek tűnnek. Ez a finoman szólva is összetett kapcsolat a fiatalok és a globalizáció között a rossz közérzet jele, és semmiképp sem elhanyagolandó.” (Fehér könyv 2001: 11)

Most térjünk tehát rá arra, hogy mindennek következtében milyen kihívások érik a magyar oktatási rendszert. Tulajdonképpen ez egész európai oktatási térségben ugyanazon problémák és ugyanazok a kérdések fogalmazódnak meg, és ez alól Magyarország sem, Szerbia sem és Románia sem kivétel. Az oktatási kérdések pedig nagymértékben ifjúsági, ifjúságpolitikai kérdések is: az ifjúságra ma már egyre többen nem probléma-, hanem erőforrásként tekintenek! Mindezt az Európai Unió Új lendület Európa fiataljai számára című dokumentuma úgy váltja át a stratégiai folyamatok nyelvezetére, hogy leszögezi: „A fiatalokra irányuló befektetés egyben jelenlegi és jövődő társadalmunk gazdagságába való befektetés.” (Fehér Könyv 2001: 7)

A fiatalok világát jellemző sajátosságok közül talán a legjelentősebb az, hogy egyes életesemények, élethelyzetek egyre korábbi életszakaszokban következnek be, más életesemények pedig egyre későbbi szakaszokba tolódnak. Ezt tulajdonképpen úgy lehet másként kifejezni, hogy bizonyos szempontból egyre korábban válnak a fiatalok önállókká, bizonyos szempontból pedig egyre később lesznek felnőttek. Az első saját mobiltelefon birtoklása a 13-14 éves életévre tevődik előre. Az önálló fizetésre képes saját, úgynevezett társ-bankkártyával való rendelkezés Magyarországon a tinédzserkor közepére tevődik. Az első szexuális kapcsolat a magyar lányoknál 16 éves korban, a fiúknál 17 éves korban történik meg. (Ifjúság 2000, Ifjúság 2004) És itt a példák között hadd mondjak ismét egy személyes dolgot. Nekem két fiam van, Máté és Márton. 3 éves és 2 hónapos a nagyobbik, 1 éves és 2 hónapos a kisebbik. A nagyobbik fiam 3 hetes (!) korában kapott levelet először egy biztosító társaságtól: „Kedves Máté, mutasd meg ezt a levelet a szüleidnek!” – ez volt a direktmarketing-levél első mondata, melyben a fiának rajtam keresztül egy életbiztosítást ajánlottak. Mindezek konstatálása után és következtében az ifjúságkuta-

tók, azt szoktuk mondani, hogy tehát a fiatalok egyre korábban válnak a fogyasztói társadalom megbecsült tagjává.

Nézzük a másik oldalt! Mik azok melyek egyre későbbi életszakaszokba tolnának? Mivel a munkaerőpiac a magasfokú szakismereteket várja el (legalábbis azon a kompetencia szinten, hogy könnyen és gyorsan tudjon a munkavállaló váltani egyik foglalkozásról a másikra), és ugyanakkor a munkaerőpiac rendkívül flexibilis (tehát nagyon könnyen megszűnhet valakinek az állása), erre válasz az élethosszig tartó tanulás. Ezt a fogalmat már unásig hallottuk. De mit is jelent ez? Először is azt, hogy a gazdaság igen gyors változásait és az általa táplált igényeket követni képtelen oktatási rendszerek nem tudják a munkaerőpiac által elvárt "tökéletes munkaerőt" képezni, ezért vállalják a változékonyság-követő képességek kifejlesztését (mint manifeszt funkció) és ugyanakkor az elvárásoknak megfelelő szervilizmus kialakítását (mint latens funkció).

Az ifjúság egy úgynevezett új ifjúsági korszakba jut: A fiatalok egyre tovább maradnak az iskolapadban, illetve vissza-vissza térnek oda. Ily módon a megházasodás, a szülői házból való elköltözés, és az első gyermek vállalása életesemények a harmincas életevek környékére tolnak. (Gábor 2004) Tehát a felnőtté válás hagyományos keretei – úgymint a saját otthon megteremtése és a családalapítás – egyre későbbi életszakaszban következik be. Milyen következménye van ennek? Az, hogy egy nőnek 30 éves kor fölött kettő, három esetleg több gyermek vállalása szinte lehetetlen. Mindez pedig a magyar társadalom jelenlegi korfáját szemlélve elég baljós jövőt vetít előre. Ennek további következményei vannak nemcsak oktatás világára, hanem a munka világára is, hiszen ez a kettő nagyon szorosan összefügg. És ez tehát így nagyon erősen oktatáspolitikai kérdés is. Azzopardi úgy látja ezt a kérdést, hogy Durkheimtől Bourdieu-ig, a klasszikus szociológiában megalkotott szocializáció-értelmezést is részben újra kell értékelni: „a hagyományos modell szerint a fiatalok a rendszer normáinak és értékeinek internalizációján és a társadalmi szabályok asszimilációján keresztül szocializálódnak. [...] ma az egyén különféle lehetséges utakkal szembesül: az integrációs út során egy csoport tagja lesz; a stratégiai út során versenyre kel másokkal; a szubjektivista út pedig elérhetővé teszi az én eltávolítását a kultúrán keresztül.” (Azzopardi 2004: 58)

A középfokú oktatási részvétel alakulása Magyarországon (1950-1998, ezer fő)						
	Szaktanulmányok és szakiskolákban tanul	A 14-17 éves korosztály arányában	Középiskolákban tanul	A 14-17 éves korosztály arányában	Felsőfokú oktatásban nappali tagozaton tanul	A 18-22 éves korosztály arányában
1950	57	12,80%	96	16,20%	27	3,40%
1955	62	13,90%	119	20,20%	30	4,20%
1960	125	28,30%	156	26,40%	30	4,10%
1965	172	33,20%	237	34,60%	51	6,80%
1970	223	37,90%	233	30,30%	54	6,30%
1975	167	39,00%	207	36,10%	64	6,90%
1980	163	42,40%	203	40,10%	64	9,20%
1985	186	42,30%	236	40,10%	64	9,90%
1990	224	39,00%	292	40,20%	77	10,50%
1995	178	35,70%	349	52,50%	130	15,00%
1996	164	25,10%	361	55,00%	142	16,10%
1997	150	24,40%	369	57,70%	153	17,60%
1998	124	22,50%	377	60,70%	163	18,70%
Forrás: Polónyi István: Az oktatás gazdaságtana. Budapest: Osiris, 2002						
http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b105/index.html						

1990-ben a magyarországi 14 éves diákok, tehát az általános iskolát éppen befejező diákoknak közel fele ment szaktanulmányokba, míg 2005-ben ugyanezen csoport ugyanebben a korosztályban alig 20%-ot tett ki. Ennek következménye az, hogy Magyarországon bizonyos szakmák elnéptelenednek. Magyarországnak ezt a kieső munkaerőt valahonnan pótolni kell. Vagy be kell hozni valahonnan a kieső munkaerőt, vagy a lányokat, hölgyeket rávenni arra, hogy vállaljanak több gyermeket – ez ellen ható anyagi vélekedésrendszer egyébként mélyen a Kádárrendszerben gyökeredzik, amikor a kvázi-jólét ígézetének fenntartása végett elhitették a magyar társadalommal azt, hogy a döntés ott húzódik, hogy kicsi, vagy kocsis, tehát döntsön: egy ladát/wartburgot/skodát/moszkvicot/trabantot vagy pedig egy gyermeket szeretne-e inkább.

Ezer lakosra jutó élveszületések száma				
	1960	1970	1980	1990
Jugoszlávia	23,5	17,8	17,1	14
Románia	19,1	21,1	18	13,6
Magyarország	14,7	14,7	13,9	11,8

Forrás: Balázs – Horváth: Bevezetés a demográfiába. JATEPress, 1995.

A 3-6 éves korosztály létszáma (1985-2006)		
Év	Óvodás gyermekek száma	3-6 éves korosztály
1985	440773	444039
1987	405995	394872
1989	393735	374466
1990	392273	371980
1992	394937	370579
1994	398040	367896
1996	400527	369111
1998	384669	347985
2000	366871	327050
2002	342285	342285
2004	327508	287348
2005	325999	288005
2006	326605	291001

Az 1985-89 közötti évek népességszámai az 1980. január 1-i népszámlálásból továbbszámított adatok, az 1990 utáni népességszámok a 2001. február 1-i népszámlálás bázisán vissza-, illetve továbbszámított adatok. Forrás: KSH, HVG

Az oktatás terén élő hagyományok a XX. század során még különösen erősek voltak Közép-Európában, így Magyarországon is. A tudomány vára volt az iskola, benne a tudomány művelőjével és őrével: a tanárral. Ha megnézünk száz évvel ezelőtti tanárbrázolásokat, akkor katedrán álló tanárokat láthatunk, felemelt mutatóujjal vagy pálcával, talárban, kis professzori süveggel (Kozma 2004). Napjainkban, ha megkérdezik a tanárokat, hogy miknek tartják magukat, akkor azon válaszokat kapjuk, hogy hivatalnoknak, adminisztrátornak (Kozma 2004), továbbá kereskedőnek, bábművésznek, bírónak, állatorvosnak, showman-nek, karmesternek, állatidomárnak (Szivák 2002), sőt a modernitás hullámai iránt érzékenyek trénernek, coach-nak, mentornak, mediátornak, animátornak, facilitátornak. Mindegyik modern kép szimbolikusan egy szolgáltató szerepet ábrázol. Napjaik magyar iskolája tehát már nemcsak a tudás átadásának tere, hanem egyfajta szolgáltatóház is, ahol a formális oktatási események mellett megjelennek és egyre fontosabbá válnak a nem-formális oktatási és nevelési, szabadidő-eltöltési, rekreációs események is. Az iskola egyfajta közösségi tér is, ahol generációk találkoznak és tartanak kapcsolatot egymással. (Pusztai 2007) De lehet-e ezt a fokozott közösségteremtő és építő szerepet várni az igen leterhelt pedagógusoktól? Lehet-e az oktatás terén minőségmegőrzést (sőt a nevelés terén: hagyományos emberi mintákat) elvárni azoktól, akiknek mindennapi életét az óraszámok folyamatos növekedése mellett számtalan nem oktató-nevelő, de iskolai feladat is terheli és ugyanakkor az iskola világát folyamatosan átalakító, értékelés nélküli permanens oktatási reformok, valamint az összevonások-iskolabezárások destruktív légköre szegélyezi. Félő, hogy súlyos kredencializmusba fordul a tanári pálya. Látjuk nemzedékünk legjobb tagjait a kétségbeesés romjain – parafrázálhatnánk Ginsberget.

Mindezen új hullám az alapfokú oktatástól a felsőoktatásig terjed. A felsőoktatás világában a kreditrendszerre való áttérés zárta le az individualizációt. Ennek következtében megszűntek az iskolai (évfolyam- és tankör-) közösségek és diverzifikálódott a felsőoktatási életszakasz: számtalan egyéni iskolai életút és felsőoktatási karrierterv jelent meg.

Az tehát, hogy az iskola a tudomány vára, ez Magyarországon a kilencvenes években végleg megváltozott. Ebben az esetben is több mozgatórugóról beszélhetünk, az oktatáspolitikai színpad aktorairól (a szülőkről, a diákokról, a politikai szereplőkről), de nem feledkezhe-

tünk meg a globalizálódó piacgazdaság igényeiről, és a társadalom demokratikus átalakulásának hatásairól sem. (Kozma 1994, Hrubos 2000, Polónyi 2005) Ily módon egyébként nemcsak negatívumokról lehet beszámolni, hanem egészen pozitívokról is, például az úgynevezett nemformális pedagógiák, továbbá az ifjúsági munka területén, a hazai civil ifjúsági szervezetek világában igen nagy fejlődés történt, európai – első sorban németországi és skandináv – minták alapján. És ugyanakkor tehát az iskola, mint közönségszervező erő is megjelent.

Ugyanakkor napjainkban fokozottan igaz az, hogy az iskolából való kimaradás – ahogy ezt már korábban részben érintettem – új sebezhetőséget jelent. A korábban megszakadt iskolai életút a gazdasági önállóságnak az igézetével csábítja el a fiatalokat. Magyarán, ha valaki korábban kerül ki az iskolából, akkor az, hogy ha elhelyezkedik azonnal, az az ő zsebében 'jó' zsebpénzként jelentkezik, ugyanakkor egy fokozott kiszolgáltatottságot is jelent. Az iskola világából való kikerülés és eltávolodás a munkaerő-piaci esélyeket jelentősen csökkenti, ezért tehát a visszaút biztosítása igen fontos kihívás a jövőre nézve. Egyre többen érzik úgy, hogy átláthatatlan körülmények kerítik hatalmukba, ezt azonban a fentiek miatt mindenki egyedi esetként, individuális teherként éli meg.

Az általános ismeretek, állampolgári ismeretek, kulturális „ismeretek” többsége háttérbe szorul az úgynevezett szakismeretekkel (skill) szemben. „A munkanélküliség szcenáriója azzal jár, hogy potenciálisan már nagyon korán kialakul azon fiatalok csoportja, akik nagyon kis eséllyel integrálódhatnak a társadalomba, létrejön a társadalom alatti osztály reprodukciója. A roma fiatalok iskolázottsága rendkívül alacsony, mely összekapcsolódik regionális egyenlőtlenségekkel. A globalizáció következményeként növekszik a nemzetközi munkaerőpiac kihívása, mely különösen az alacsony iskolázottsággal rendelkező csoportokat érinti. A munkanélküliségi forgatókönyvet mélyíti az alacsony iskolázottsággal rendelkezők, illetve az alacsony jövedelmű réteg újratermelődése, a szegénység reprodukciója.” (Ifjúságpolitikák 2006: 37)

Mindezek mellett azt mondhatjuk, hogy a munkaerőpiacon különösen sérülékenyek: az oktatási rendszerből az alsóbb középiskolai szint körül kikerülők, az alapvető írás-olvasási és számtani készség nélküliek, az átképző-továbbképző programokon részt vevő szakmunkástanulók, a nyugati munkaadók által elvárt tudással (pl. nyelvtudás,

informatikai ismeretek) nem rendelkezők, a fiatalkorú bűnözők, az otthontalanok, a fogyatékkal élők, az egyedülálló anyák, az állami gondozásban fölnőtték, és a roma fiatalok.

És végül egy lezáró gondolatban Ulrich Becket idézném: a globalizációs folyamat következtében az oktatási intézmények, miközben a menedzserszemlélet előtt hódolnak és azt az értékvilágot szolgálják, a „termékek” új fajtáit dobják piacra (modularizált tananyagokat, alap- és mesterdiplomákat), és továbbá a „szolgáltatások” új típusait (mint például multiple-choice típusú tesztek, Power-Point prezentációkat, és Internet-alapú távoktatást) alkalmazzák, „a végén létrehozzák és kiszolgálják azt, amit a magasabb képzett(len!)ség »fogyasztói kultúrájának« nevezünk.” (Beck 2006: 70)

Én magam Gramsci után azt mondhatom, hogy „eszem szerint pesszista vagyok, de akaratom és hitem arra vezet, hogy optimista legyek”. Harminc évvel ezelőtt egyes informatikai kutatók-fejlesztők azt jósolták, hogy az új évezredre a számítógépek már oly mértékben fejlődnek, hogy átveszik az emberek szerepét és uralni fogják az emberi intelligenciát, az emberi gondolkodást. Persze ez nem valósult meg. Mert az ember „csak” emberként gondolkodik, és nem kiszámítható döntéseket hoz, hanem az érzékei, az érzelmei, az értékei befolyásolják azt. Én hiszek abban, hogy az interaktív táblák, palmtopok övezte iskolai informatikai/közbeszerzési forradalomban nem veszik el a pedagógus, az ember, a hivatás.

Irodalom

- 1) ABTIBOL, W. – COÛTEAUX, P-M (1999): La nouvelle gouvernance mondiale. In. *Problèmes Politiques et Sociaux* 832 (1999. december 31.)
- 2) AZZOPARDI, A. – Furlong, A. – STALDER, B. (2003): *Sebezhető ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában*. Szeged: Belvedere Meridionale
- 3) BECK, U. (2005): *Mi a globalizáció?* Szeged: Belvedere Meridionale
- 4) BECK, U. (2006): *A választás tétje*. Szeged: Belvedere Meridionale
- 5) Fehér Könyv (2001) = *Az Európai Bizottság Fehér könyve – Új lendület Európa fiataljai számára* (2001) http://www.mobilitas.hu/letoltes/feher_konyv.doc
Uolsó letöltés: 2007.03.06.
- 6) GÁBOR KÁLMÁN (2004): Globalizáció és ifjúsági korszakváltás. In:

- Ifjúsági korszakváltás – Ifjúság az új évezredben.* Szeged: Belvedere Meridionale, 28-73
- 7) Giddens, A. (2005): *Elszabadult világ.* Budapest: Napvilág
 - 8) HRUBOS Ildikó: *Új paradigma keresése az ezredfordulón.* In.: *Educatio*, 2000/1
 - 9) HRUBOS Ildikó (1999): *A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában.* Budapest: Educatio Füzetek.
 - 10) *Ifjúság 2000* Gyorsjelentés [szerk. Bauer Béla et. al.], 2001
 - 11) *Ifjúság 2004* Gyorsjelentés [szerk. Bauer Béla et. al.], 2005
 - 12) *Ifjúságpolitikák.* [szerk. Tamás Pál – Tibori Timea] *Új Mandátum – MTA SZKI*, 2005
 - 13) IZRAELEWICZ, E. (1999): Pertinence du post-national. In. *Problèmes Politiques et Sociaux* 832 (1999. december 31.)
 - 14) VINCENT, J.-M. (1999): Souveranisme, j'écris ton nom. In. *Problèmes Politiques et Sociaux* 832 (1999. december 31.)
 - 15) KOZMA Tamás (2004): *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája.* Budapest: Új Mandátum
 - 16) Kozma Tamás (1994): *Nemzetközi trendek.* in. *Educatio*, 1994/1
 - 17) KRULIC, B.: La nation, une idée dépassée? In. *Problèmes Politiques et Sociaux* 832 (1999. december 31.) 1-85. Összefoglalja és idézi: Kakasy Judit: Túlhaladott eszme lett a nemzet. *Kisebbségkutatás* 9. évf. 2000. 3. szám <http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/index.php?lap=13> utolsó letöltés: 2007.03.07.
 - 18) PETHŐ Bertalan (2007): *Korszakváltásunk '07.* <http://www.magyarhirlap.hu/cikk.php?cikk=122162> Utolsó letöltés: 2007.03.09.
 - 19) POLÓNYI István (2002): *Az oktatás gazdaságtana.* Budapest: Osiris
 - 20) PRATKANIS, A. – Aronson, E. (2001): *A rábeszélőgépj. Élni és visszaélni a meggyőzés mindennapos mesterségével.* Budapest: Ab Ovo
 - 21) PUSZTAI Gabriella(2007): *A társadalmi tőkeelmélet hatása az iskolai pályafutásra.* Habilitációs előadás. Debreceni Tudományegyetem 2007. április 11.
 - 22) SZIVÁK Judit (2002): *A pedagógusok gondolkodásának kutatási módszerei.* Budapest: Műszaki